

KÉZFOGÁSOK

LAZAR MERKOVIC

KÉK INTERNACIONÁLÉ

(Részlet az *Öt lét hosszú út* című regényből)

Szeretem a kéklő messzeséget.

Kéklő messzeség többé nincsen.

Pedig Iván és Vanya szemének kéksége csak még jobban megszerettette velem.

De most már az ő szemük sincsen többé.

Mert volt így egyszer egy különös távolság. Távolság az indulás és az érkezés között.

Hosszú, hosszú távolság.

Ez az indulás és érkezés közötti hosszú távolság vitte magával örökre Iván és Vanya szemének kékségét.

Télidő járt fölöttünk.

Iván és Vanya kék szeme azon a télen véresen kiömlött a hóra. És senki nem volt, ki szót emelhetett volna egy ilyen istentelenség ellen, hogy égszín szemük vérvörösen kiömöljön a hóra.

Azon a télen magam is megtettem a távolságot az »arbeitslager« és a bánya között. A távolságot, amelyet öt lét hosszú útnak nevezünk.

Vörös ércet bányásztunk a föld mélyében, s egyazon gondolat öt hosszú örökkévalósága alatt csak róttuk a távolságot az indulás és az érkezés között.

Nem létezett számunkra idő, sem tér, és messzeség sem létezett az éjben, hol az indulás és az érkezés között az utat róttuk, s hol az érkezéstől az indulásig ötszörösen ráztuk át és kellett átrázogatnunk türelmesen, darabról darabra egyetlen egész életünk.

Volt így egyszer egy távolság, amelyet öt lét hosszú útnak nevezünk.

Utunk a bányához vezetett.

A bánya.

Nem voltunk jó bányászok, fúrónk sohasem vájt elég mélyre az ércbe, a tárna bordázata sem volt soha elég erős és szilárd, a vörös ércet pedig sohasem raktuk elég szorgalommal és igyekezettel a rozsdás, csikorgó csillékbe, majd onnan kifelé a tárnán kívül.

Nem csoda hát, hogy egyetlen napon sem bányásztuk ki az előírt mennyiséget. Hiszen mi azután is, hogy az úton öt napon át hittel és buzgalommal rázogattuk egymás mellé darabról darabra az életünket, a vörös érc helyett utána is csak az életünket rakosgattuk darabról darabra a csikorgó csillékbe, melyeket azután kigördítettünk a tárna elé a télbe, a hóba, s a csillék tartalmát belefördítottuk a mélybe.

Napi teljesítmény?

A vörös érc helyett mi az életünket forgattuk bele darabról darabra a fekete mélybe.

Fekete mélység az út túlsó végén.

Ennek az útnak, melynek öt lét volt a hossza, kívülről ismertük minden kőkockáját, előre megsejtettünk rajta minden göröngyöt, minden mélyedést és posványt, amelybe beleeshettünk, amelybe beleestünk. Ezen az úton csupán jó utászok szeretttünk volna lenni, hogy betemesünk minden mélyedést, hogy kiszárítsunk minden pocsolyát, hogy elgörgessünk minden göröngyöt, s hogy az úton csak egyszerű, jó gyalogosok legyünk.

Emiatt a hosszú, oly hosszú út miatt nem akartunk mi, s nem is tudtunk jó bányászokká válni. Mert emiatt a hosszú, oly hosszú út miatt inkább csak jó utászok, s még jobb gyalogosok szeretttünk volna lenni.

Soha nem akartunk jó bányászokká válni, de ha akartunk, akkor sem válhattunk volna azzá, mert hiszen mi nem is voltunk valódi bányászok. Az igazi bányászokból csupán egy jutott tíz-tizenkettőnkre.

Éljenek az igazi bányászok.

Egy igazi bányász és három ór.

Az igazi bányász neve kapo volt, ő azonban bányászszerszám helyett gumibotot tartott a kezében, és ez a fekete ütleg meg a fekete lapát keményebb volt, mint a mi lemeztelenített bordánk. Keményebb, mint a mi meggörnyedt, átfagyott, verejtékes hátunk. Keményebb, mint a mi kopaszra nyírt, fedetlen koponyánk.

Az óröknek nem volt gumibotjuk. Sem ütlegük, sem lapátjuk. Nekik csak géppisztolyuk volt, amelynek vasalása ólomból, nagyon-nagyon súlyos ólomból készült. És ezt az ólomból, ezt a nagyon-nagyon súlyos ólomból készült tusát mindig a mi fedetlen, kopaszra nyírt fejünkön, mindig a mi meggörnyedt, átfázott, verejtékes hátunkon kellett kipróbálni.

És a gumibot, az ütleg, a lapát, a géppisztoly meg a súlyos, a nagyon-nagyon súlyos ólom révén néha mi mégis jó bányászokká váltunk. Azaz, mindezek miatt, néha jó bányászokká igyekeztünk válni.

A csillék így néha szédítő gyorsasággal teltek meg vörös színű ércel, néha a lapátjaink is kiszélesedtek és úgy forogtak, mint a motolla, a rozsdás, csikorgó csillék meg úgy gördültek végig keskeny vágányukon a nyálkás tárnában, olyan zajjal és robajjal, mint a villám.

Azt hittem, a lelkem is kirázza a légsűrítő. Mivel hogy azon a napon a lábunk alatt valami tökkemény deszka volt.

Támaszték?

A légsűrítő támasztéka a kemény ércszikla volt.

A fúró lassan vájta magát bele az ércfalba, úgy forgott, tekergett a lyukban, mint kukac az agyvelőben.

Egyszerre arra gondoltam, hogy legjobb volna egy mozdulattal a homlokomnak irányítani az acélt, és a keletkező lyukba, mely éppoly nyálkás és véres lenne, mint ez az átkozott tárna, a bánya egész robbanóanyagát belegyömöszölni, hogy mindent a pokolba küldjek.

Jó bányász akartam lenni.

De az arcomon lázrózsák égtek.

És nem lettem jó bányász, mert az ereimből is lángok csaptak ki. Nem lettem jó bányász, mert égni és fogyni kezdtem, már-már eltűntem egészen és velem együtt az egész bánya.

Már egy lapátnyi ércet sem bírtam a csillébe dobni. Pedig ha kellett valamit, a bányaércet lapátolni nagyon kellett, hiszen a kápo is úgy akarta.

A lapátot mégsem bírtam fölemelni.

És mivel a kápo szerint nem akartam jó bányász lenni, és mert szerintem sem voltam jó bányász, végül is el kellett zuhannom.

Zuhanás közben valami különös, hosszú, fekete bottól igyekeztem megszabadulni, valamitől, ami gumibotra, karóra, lapátra hasonlított. Aztán elzuhantam.

Gumibot.

Ütleg.

Lapát.

Ütés. És esés.

Feketeség. Zuhanás a feketeségbe.

A mélybe. A feneketlen mélységbe.

Az ember néha még egy ilyen zuhanás után is egészben marad. Előbb leporolja magát, aztán dermedten mered a magasba, és szól:

— Hú, mily szörnyű!

Aztán föláll, lerázza magáról a port meg az ijedtséget, és elindul.

Hová?

Én is indulni akartam. És tanácstalanul kérdeztem:

— Hová?

Körülöttem meredek sziklafal.

Én a szakadéokban.

És többé nem tudok repülni, mert a bomba széttépte az angyal kékszínű szárnyát, amit elnyeltek a felhők.

Kapaszkodni akarok, ujjaimat és körmömet bele szeretném vájni a sziklafalba, de nincsenek többé ujjaim, és nincsen többé körmöm. Kapaszkodni akarok, de amikor megteszem az első lépést, a szakadéknak nincs többé meredek, éles sziklából álló oldalfala.

Ki akarok ugrani, de hiába, mert nem vagyok gumiból.

Kötél.

Mentőkötél, egy egészen egyszerű kenderkötél, egy közönséges ruhaszáritó kötél.

És egy kéz.

Egy egészen egyszerű, baráti kéz, amely lenyújtja hozzám a kötelet, és kiemel ebből a szakadékból.

Kötelet és kezet akarok, hiszen az én kezemben is volt már ilyen kötél, nem is egyszer, hanem kétszer. Akkor azonban nem én igyekeztem fölfelé, nem én kapaszkodtam, és hintát sem készítettem belőle.

Hinta?

Nem.

Akasztófa!

Mikor első ízben másztam kötélen, egészen felhólyagosodott a tenyerem, és sebek nőttek rajta. Akkor apám haragja elől menekültem. Másodízben egy vastag kenderkötéllal birkóztam kétségbeesetten, mert a kötél a nyakam körül tekergett. A bíró ugyanis kimondta, hogy meg kell váltania haragomtól és bűneimtől a világot. Ez azonban csak álom volt, mert amikor hajnalban a vizsgálati fogda napfölkelte által lángra gyújtott ablakára esett a tekintetem, a kötelet, amely előbb még a nyakam körül kúszott, nem találtam sehol, és az akasztófa is eltűnt a fejem fölül.

Apám dühe többé nem készítetne menekülésre, és álmomban sem szeretnék többé fölfelé kapaszkodni olyan kötélen, amit ellenséges bíró mér ki rám, hogy megváltsa haragomtól és bűneimtől a világot, jóllehet én sohasem tartottam bűnnek a folyóba küldeni a gát másik oldaláról a katonákkal és lőszerral teli vonatszerelvényeket.

Ezért szeretnék ezúttal csak egy egyszerű kötelet.

És egy meleg, baráti kezet.

Volt nekem egy harmadik kötelem is hideg vízből és a hosszú hajamból fonva. S lám, mégis egészben vagyok.

De most semmilyen kötelem sincsen.

Kötelet akarok! És meleg, baráti kezet! Kezet, amely kiemel ebből a mélységből, hol a feketeség körülöttem egyenlő a bennem rejlő sötét-séggel.

Dalt hallottam.

Mint a mennydörgés, úgy zengett és zúgott a dal a tárnában. Az én mentődalom.

Mentődalom, mert kötelet fonok belőle. És máris emelkedek.

Sűrű karmozdulatokkal emelkedek, gyorsan, mert öblös a dal, és öblös a kötél is, nem fáj tőle a kezem, a vállam, még a talpam sem.

Nem menekülök már a gyűlölet elől, hisz nincs többé sziklafal. Pedig én magasba ívelő, éles sziklákat, szírteket szeretnék, hogy megvessem rajtuk a lábam, s hogy mennél előbb elérjem a csúcst.

De csak egy csúszós dalom van. Egy csúszós kötelem, dallamból fonva.

Közeledett a hajnal.

A vérvörös hajnal.

Mert midőn az én meleg, baráti, öblös dalom szirtfokán nappalodni kezdett, rájöttem, hogy a kötelet az Internacionáléból fontam.

A kék Internacionáléból.

És amikor már-már elértem a szakadék peremét, amikor már csaknem elkaptam fölöttem a fényes sínpár egyikét, hogy soha többé el ne eresszem, géppisztolyropogás vágta ketté a kék Internacionálét.

Kettévágott kék Internacionálé.

És szárnyaszegett zuhanás. Vissza a mélybe. Ahonnan vettetem.

A géppisztoly kettévágta a kék Internacionálét.

És Vanyát is kettévágta.

Üveg a kék szemekben.

Iván meredten nézett az égszínkék üvegbe, Vanya üveges szemébe. Kezében dermedten szorongatta a piros almát. És a darab fehér parasztkenyeret.

Iván három kérdése.

Vanya? Egy darab fehér parasztkenyér? Piros alma?

Örök a szomjúság.

Örök az éhség.

Örök a halál.

Bosszú? Gyűlölet?

Kék Internacionálé.

Iván nem ismert éhséget, nem tudott a darab fehér parasztkenyérről, sem a piros almáról, azt sem tudta, hogy valamit a kezében szorongat. Iván nem tudta, hogy mit csinál. Csak a halált tudta, amelylyel szemtől szemben állott.

A halál letelepedett Vanya kék szemébe.

Szerelem!

Fehér kenyér és piros alma álom képében sem vetődik el erre-felé. Ide csak a halálmadár jár. Szüntelenül.

Iván markában darab fehér parasztkenyér. Meg egy szép piros alma.

Szerelem!

Iván nem evett, nem is akart enni, még csak a gondolata sem vetődött fel benne annak, hogy megehetné a kenyeret és az almát, mert, ha homályosan is, de érezte: ha eszébe jutna, hogy egyen, hogy akárcsak egy falatot is lenyeljen a kenyérből vagy az almából, a falat a torkán akadna, mert az almával meg a kenyérral együtt Vanya kék lelkét, imádott Vanyának égszínkék lelkét is lenyelné.

A sortűz véresen kettévágta Vanya remegő testét.

Vanya ugyanis együtt akarta énekelni Ivánnal a kék Internacionálét, éppoly dagadó kebelrel akarta énekelni, mint egykor otthon, a távoli steppén, és mégis oly csendesen, hogy az ő Ivánján és az SS-kantonán kívül senki meg ne hallja.

Vanya is énekelni kezdte hát az Internacionálét.

Iván már hamarabb is énekelte az Internacionálét. Az SS-katona kérte erre, mint mondta, ezen a szent karácsonyestén, mert az SS-katona, ezen a szent karácsonyestén megkérdezte Ivánt, hogy honnan és mért jöttél te ide a bányába, mért kell itt dolgoznod és éhezned, mért kell hallgatnod rám és túrnöd az ütéseim.

És mikor te, Iván, elmondtad neki, hogy honnan jöttél, és hogy mért kell túrnöd őt meg az ütéseit is, az éhezést meg a nehéz bányamunkát, ő akkor megkérdezett, hogy el tudnád-e énekelni neki a kék Internacionálét, nem is a kéket, hanem a vörös Internacionálét.

A sortűz véresen kettévágta Vanya testét, véresebben, mint a halál.

Miért vágta ketté Vanya Internacionáléját az SS-katona géppisztolyának sortűze? És miért hagyta életben Iván Internacionáléját?

És miért kapott Iván vörös Internacionáléja egy darab fehér parasztkenyeret, ami ide álom képében sem vetődik el soha, meg egy szép piros almát, amit az őr az ő öreg, ráncos arcú szüleitől kapott a szent karácsonyestére?

És miért vártak vágyakozással az öreg, ráncos arcú szülők valahol Wiener Neustadtban a háború végére és arra, hogy fiuk végre épségben hazakerüljön?

A félelemnek hosszú a lába.

A félelem ellenséggé teszi a tanút.

A félelem és a tanú egyet jelent, mert a félelem megsemmisíti az ellenséget.

Félelem a tanútól.

Félelem a tanútól, aki egy tárnában meghallotta, hogy egy őr, egy SS-katona a szenteste miatt, meg mert szeretne végre hazatérni az ő ráncos arcú öreg szüleihez, megkívánta, hogy valaki elénekelje neki az Internacionálét, mert, ahogy mondta, vissza szeretne emlékezni a kék Internacionáléra, ami régóta, kora gyermekkor óta oly sokszor a fülében cseng. Pontosabban azóta, hogy apja egyszer, csupán egyetlenegyszer elénekelte az Internacionálét.

Gyávaság? Félelem a tanútól?

A gyávaság és a félelem néha rémes rikoltással riad fel az emberben, s az ember gyávaságból és félelmében követi el legnagyobb bünteteteit saját embertársai ellen.

Iván jó tanuló volt.

Iván most jó bányász akart lenni.

A darab fehér parasztkenyeret meg a piros almát undorral gyúrta a zsebébe, és a lapátért nyúlt. Iván most akart első ízben jó bányász lenni.

A kenyérdarab és az alma azonban megkeményedett a zsebében, s két természetes kérdőjellel kövesedett.

Iván mindenáron jó bányász akart lenni, s csak rakta a vörös ércet a csillébe, mely az előbb még Vanya véres testét és kettészelt kék lelkét vitte kifelé a tárnából.

Iván jó bányász akart lenni. Minden erejével igyekvő, szorgalmas, gyors és jó akart lenni, de nem válhatott azzá, mert a kőkemény kérdőjelek egyre nagyobbra nőttek, a földre húzták, s a szíve egyre gyorsabban zakatolt, égő ereiben pedig mind lángolóbbá vált a tűz.

Iván nem hagyta magát, újra és újra tölteni kezdte a csillét, és máris tolt a kifelé, végig a hosszú, nyálkás tárnán.

Hó. Kívül csillogó hó.

És mikor kiértél, Iván, kis Ivánom, egyszerre megérezted, hogy mindaz a sok vörös por, ami rárakódott csíkos köpenyedre, sárrá változott, a sarat pedig csonttá fagyasztotta a hó, hiszen tél volt, te meg Iván, kis Ivánom, nagy fáradtan azt hitted, hogy önnön félmeztelen, csörgő csontjaid a köpenyed és a bőröd alatt együtt zörögnek holmi idegen csontokkal, melyeket valaki a nyakadba akasztott, s most ötször olyan súllyal húznak lefelé, mint a csillébe rakott két tonnányi ércrög.

Ütleg.

Magasba lendülő lapát.

Elejtett lapát.

Esés. Újabb zuhanás a mélybe.

Iván!

Iván, te a csille mellett a hóra hulltál, mert egy igazi bányász azon az éjen már harmadízben próbálta ki rajtad a gumibot, az ütleg, a lapát keménységét.

Vér. És ütleg.

Véres lapát. Véres gumibot.

Te meg olyan véresen azt kérted, hogy elmehezz az árnyékszékre, nem is sejtve, hogy az a te árnyékszéked lesz, mert az SS-katona miattad, meg Vanya miatt, meg az Internacionálé miatt üldözötté változott.

Az SS-katonát marta a lelkiismeret, hogy fölborította a névleges rendet, megengedte, hogy ezen a szent karácsonyestén egy pisis Internacionálé miatt, melynek tartalmáról úgy sem tudott semmit, megértővé és kegyessé váljon, egy darab fehér parasztkenyérral meg egy egész szép piros almával ajándékozzon meg egy semmirevaló, nyomorult teremtést, s hogy emiatt a hülye kívánsága meg a még hülyébb dal miatt végül is megöljön egy embert.

És menekült, mert egy pillanatra kitérte bensőjét, menekült, mert elárulta mélyen titkolt vágyát ennek a semmirekellő, vézna kis kölyöknek, ennek a szerencsétlen fajzatnak, aki most oly szánalmasan szűkölt az árnyékszéken.

Vihar.

Sikoly a viharban.

A sikoly megállította a vihart, de a vihar már mindent letarolt az SS-katona lelkében, mint heves tornádó kitörölt belőle minden kegyet és gyöngédséget, mindent, ami, ha rikán nyilatkozott is meg, mégis emberi volt benne. Mindent kitörölt, csak a sortűz maradt belevésve.

Iván!

Te a szakadék fölött guggoltál.

Az SS-katona is ott állt a szakadék fölött.

És az SS-katona, Iván, kis Ivánom, észrevétlen odalépett hozzád, míg te lehajtott fővel guggoltál. Odalépett s megkérdezett, Iván, rekedt hangon megkérdezett, hogy jól vagy-e, hogy hallod-e, hogy jól vagy-e, Iván.

Micsoda kérdés!

Micsoda pillanat!

Micsoda kérdés ilyen pillanatban!

És te mit mondhattál, Iván? Lehajtott fővel a vörösre festett havat nézted a lábad között, a havat nézted az ő csizmái, az ő fekete csizmái alatt is, nézted a keményre taposott vörös havat, mely valami hentes tisztította csontra hasonlított, s egyszerre észrevetted, hogy az a fényesre mart vörös csont inogni kezd, a csizma pedig, a fekete démon közeledik, föllendül a melledig, behatol a tüdődbe, és csak azt érzed, Iván, hogy ez a démon kitépi melledből a bal tüdőszárnyad, s máris bukfencesz szédítő iramban lefelé a szirten, és csak annyit hallasz, hogy a nagy ütődésektől valami elszakad benned, meg kint is elszakad valami, aztán megállapodsz, Iván, lent, a fekete mélység fenekén.

Véresek a szirtek. Véres a lejtő.

Te meg, Iván, csak zuhantál lefelé a véres lejtőn, zuhant a piros alma is, mint valami labda, és zuhant a darab fehér parasztkenyér, mint egyszerű hógolyó.

A lejtő mélyén a vörös vonat várt rád.

Vörös vonat várt a vörös ércre, de csak Vanya véres testét várta be. Vörös vonat várt a vörös ércre, de csak a te véres tested várta be.

Ej, Iván, kis Ivánom, Vanya után téged is bevárt a vörös szelvény.

Sortűz.

Ólomtűz a testedben, Iván, kis Ivánom.

Sortűz mar a csöndbe, az emberbe, belém, és örökre bennünk marad.

De a csendet most újabb jalkiáltás töri meg.

A csákány előbb a gumifelöltöt szakítja át, aztán a köpenyt, s alatta áthatol a derékszíj csatján, épp azon a helyen, ahol a »Gott mit uns!« felirat áll, vagyis a csákány a felöltőn, a zöld köpenyen és a blúzon át a fémcsattal együtt belefűrődik az SS-katona hasába, és kettétöri gerincoszlopát.

Jajszó a csákányon.

Iván, az SS-katonának Vanya után kellett mennie.

Iván, az SS-katonának utánad kellett mennie.

Iván, az SS-katona többé nem áll a szirt fokán.

Mert az ő helyén Georges, a lioni szállodás áll egyenes szálfatesttel, és erős, öregedő kezében a csákányt szorítja, melynek éléről ritkuló cseppekben csöpög a vér...

Nagy József fordítása